

ARAP DİLİNDE MASTAR VE ÖNEMİ

Infinitive and its Importance in Arabic

Dr. Mustafa KIRKIZ

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

mkirkiz@firat.edu.tr

Özet: Arapçada prensipte türemiş kelimelerin kökünü teşkil eden mastarın, kendine has bazı hususiyetleri vardır. Bu nedenle Arapçanın mastar yapısı, dilbilimcilerin dikkatini çekmiş ve üzerinde bir takım ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Ona ait bazı vezinlerin semaf (Araplardan duymaya bağlı olması) diğer bir kısmının da kendisinden iştikak kuralları çerçevesinde ortaya çıkması bu ihtilafların temelini teşkil etmiştir. Arapçada mastarın sarf ilmine göre iştikakını ele alırken, gramerde amil ve mamul bakımından ve belağatta ise cümle içerisindeki edebi inceliğini konu edinmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fiil, mastar, iştikak, sarf, nahiv, Basra, Kûfe, ekol, sema', kıyas.

Abstract: In Arabic the verbal noun that derives from the root of the word has some special features. That's why the infinitive structure of Arabic attracted attention of linguists, and it caused disputes among them. Some of the poetry's being colloquial and the other's derivation rules consists the foundation of these disputes. While considering the derivation of the infinitive in Arabic, we dealt on the literary delicacy of it in the sentence in view of reason and product.

Key Words: Verb, infinitive, derivation, morphology, grammar, echol, hearing, comparison.

GİRİŞ

Arap dilinde mastarın önemli bir yeri vardır. Bunun yanında sarf ekolleri mastar hakkında değişik görüşler serdetmişlerdir. Her ekolün kendine göre bazı iddiaları ve savunmaları bulunmaktadır. Basra ekolüne göre fiili yapıya sahip olan her kelimenin bir mastardan türemiş olması gerekmektedir. Kûfe ekolüne göre ise mastarın kendisi mazi fiilden türemiştir. Basralılara göre fiille mastar karşılaştırıldığında, mastar asıl, fiil tali konumdadır. Buna göre mastar mazi fiilin, mazi muzari'in ve muzari de

emrin kaynağı olarak tasnif edilmektedir¹. Kûfelilere göre ise, ikisi karşılaştırıldığında fiil asıl, mastar da talidir. Her iki ekolün de kendilerine özgü bazı delilleri vardır. Burada kısaca mastar ve fiilin mahiyetinden bahsedeceğiz.

Mastar

Sarf ekollerinin delillerini zikretmeden önce, mastarın anlamını açıklamak daha uygun olacaktır. Mastarın sözcük anlamı: İsm-i mekân صدر عنه الامر "Emir ondan çıktı." anlamında gelmektedir. Basralıların ekolüne göre, mastarın sözcük anlamı, develerin çıktığı yer için kullanılmaktadır. Kûfelilere göre ise, meful anlamında olup مَفْعَل vezninden gelen bir kalıptır. Bu sözeük anlamından yola çıkarak; Basralılar, fiilin mastardan türediği iddiasında bulunmuşlardır. Kûfeliler ise, mastarın fiilden türediğini iddia etmişlerdir². İstilah anlamı ise; Zamanla irtibatı olmayan ve soyut bir anlama delalet eden sözcük türüdür. Sarfçılara göre fiille mastar arasında ilmi iştikak ilişkisi vardır. Basralılar, bu ilişkiyi; mastarın kendi kalıbını terk edip yeni bir kalıba sahip olmasıyla açıklarken, Kûfeliler ise; fiilin, kendi yapısını terk edip yeni bir yapıya sahip olması şeklinde açıklamışlardır. Böylece meydana gelen bu sarfî değişime ilmî iştikak denilir. Çünkü söz konusu iştikakın tanımı; iki kelime arasında mana ve harf bakımından bir münasebet olup, onlardan birini asıl, diğerini de tali olarak kabul etmektir³.

Sarfî iştikaka gelince; bir kelimenin diğer bir kelimedenden kalıpsal olarak türemesi demektir⁴. Yani muzari fiilin mazi fiilden türemesi, mazinin açık bir şekilde muzariden önce meydana gelmiş olmasıdır. Hâlbuki mastar ile fiil-i mazi arasında böyle bir ilişki bulunmamaktadır. Dolayısıyla mastar ile fiil arasındaki iştikak, ilmî iştikak, diğerleri arasındaki iştikak ise sarfî iştikaktır.

Kûfeliler, iştikak hakkında kendi iddialarına şöyle delil getirmeye çalışmışlardır:

Fiil, mastarın amili olduğuna göre, fiil asıl, mastar ise talidir. Onlara göre asıl olan talide amel edebilir. Bunun aksi olan, talinin asılda amel etmesi mümkün değildir. Örneğin; ضَرَبْتُ ضَرْبًا cümlesinde fiil, söz konusu mastarda amel edip, onu kendine mefulü mutlak yapmıştır. Zira onlara göre amel olan bir kelime mamul olan kelimedenden önce var olmuştur. Varlığı daha önce olan bir kelime, asıl olarak nitelenir. Diğerisi ise tali konumuna geçer. Bizce onların ileri sürdükleri bu delil, fazla tutarlı değildir. Zira her hangi bir kelimenin asıllığı ve taliliği birisinin amil diğerinin mamul olması ile ispat

¹ Atiyye, Corci Şahin, *Sullemu'l-Lisan fi's-Sarfî ve'n-Nahvi ve'l-Beyân*, Dâru'r-Reyhân, Beyrût, trs. s.35.

² es-Saban, Muhammed b. Ali, *Haşiyetu's-Saban*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1997, c.1, s. 336; Esmer, Râcî, *el-Mu'cem*, s. 372; Atiyye, *Sullemu'l-Lisan*, s. 35.

³ Berde'i, Sadullah, *Hadâikü'd-Dekâik*, İsmet Matbaası İstanbul, 1969, s. 288.

⁴ Berde'i, *Hadâik*, s. 288.

edilemez. Çünkü ism-i failin müştaklığında hiç bir şüphe yoktur. Bununla birlikte ism-i fail, normal bir isimde amel etmektedir⁵. Örneğin; هَلْ ضَارِبٌ زَيْدٌ cümlesinde ism-i fail amil ve normal isim de mamuldür. Bundan dolayı amil olan asıl, mamul olan talidir hükmüne varmak mümkün değildir.

Basrahlılara göre mastar fiilin temeldir. Konuyla ilgili ileri sürdükleri deliller ise şunlardır:

1-Mastarın asıl olması demek, ondan türeyen fiilin, onun anlamını taşımasının yanı sıra, başka anlamları da taşımasının tabi olması demektir. Örneğin; fiil mastarın fer'idir. Ancak aynı zamanda fiil, zaman ve nisbet manalarına da sahiptir.

2- Fiildeki kalıpsal çekim özelliği, onun tali, mastarın da asıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü fazlalıklar, tali yapısında olan kelimelerde olabilir. Örneğin; bir yüzüğün maddesi gümüş olarak düşünülürse; o zaman tali olan yüzük, asıl olan gümüşten daha fazla bir niteliğe sahip olmuştur⁶.

3-Mastar ile fiil arasında olan ilişki itikak ilişkisidir. Bu ilişkinin mahiyeti, iki kelimenin harf sayısı ve düzenlerinin aynı olduğunu görerek, onların anlamlarının da aynı olduğunu bildikten sonra, fiil olan kelimeyi isme götürüp ona göre anlamlandırmaktır. Böylelikle birincisi merdud, diğeri merdud-u ileyh olarak ortaya çıkar. Sonuç olarak merdud, müştak ve merdudu ileyh de müştak minh olan kelimelerdir⁷.

Konuyla ilgili her iki ekolün savunduğu görüşleri anlattıktan sonra, bizim görebildiğimiz Basra ekolünü teyit eden bazı deliller şunlardır:

Mastar aynı zamanda camit olan isimler bölümünde yer alırken, fiil kendine has olan fiil bölümünde yer almaktadır.

İsm-in varlığı, fiilin varlığından öncedir. Dolayısıyla mastarın varlığı, fiilin varlığından öncedir.

Tabi niteliğine sahip olan istiarenin uygulaması yapıldığında, önce teşbih ve istiare fiilin mastarında başlar. Onun vasıtasıyla fiile geçer⁸. Dolayısıyla bu durum fiilin tali, mastar ise asıl olduğuna delalet eder.

Bu iddiayı Kur'ân'daki şu ayetle pekiştirebiliriz. Allah (c.c.), Hz. Âdem'e ilk öğrettiği şey isimler olmuştur⁹. Buradan yola çıkarak mastarın isim bölümünden olup fiilin ise, kendine has bir bölüm olduğuna göre, isim mastardan önce meydana gelmiştir.

Allah (c.c.)'in isimlerinde bu hususta deliller görülmektedir. Şöyle ki; 'Allah', zatî bir isimdir. Geriye kalan diğer isimler ise, fiillerden türeyen

⁵ Enbârî, Abdurrahman Ebu'l-Berekat, *Esrarü'l-Arabîyye* (thk., Fahir Salih), Dârü'l-Cil, Beyrût, 1995, s. 163-164; Esmer, Râcî, *el-Mu'cemü'l-Mufasssal fi-İlmi'l-Sarfî Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye*, 1997, Beyrût, s. 142.

⁶ Enbârî, Abdurrahman Ebu'l-Berekat, *Esrarü'l-Arabîyye* (thk., Fahir Salih), Dârü'l-Cil, Beyrût, 1995, s. 161-163; Berde'i, *Hadaik*, s. 287.

⁷ Enbârî, *Esrara*, s. 161-163; Berde'i, *Hadaik*, s. 288; Esmer, Râcî *el-Mu'cem*, s. 141-142.

⁸ Akkârî, İn'am Fevval, *el-M'cemu'l-Mufasssal fi-Ulûmi'l-Belağe*, Dârü Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1996, s. 96-97.1

⁹ Bakara, 2/35.

isimlerdir. Bu isimlerin tamamı 'Allah' ismine sıfat olmaktadır. Aksini düşünmek söz konusu değildir. Bilindiği gibi, sıfatın varlığı mevsufun varlığından sonradır. Böylece isim, fiilden önce var olmuş denilebilir.

Fiillerin tümü, kıyasla bilinmektedir. Hâlbuki mastarlarda, vezinlerin büyük bir çoğunluğu semaî, az bir kısmı ise kıyasî olarak kullanımında yerlerini almaktadır. Sema' ve kıyası karşılaştırdığımızda semaîn kıyastan önce var olması gerekmektedir. Çünkü kıyasın meydana gelmesi için daha önce başka bir varlığın olması söz konusudur. Dikkat edildiğinde sema'dan önce başka bir varlık bulunmamaktadır. Dolayısıyla mastar fiilden önce meydana gelmiştir. Bundan ötürü, mastar asıl, fiil tali durumdadır.

Türeyen isimler, ism-i fail ve ism-i meful gibi, anlamsal ve kalıpsal bazı delillere dayanmaktadır. Mastarın fiilî maziden türemiş olduğu şeklinde iddiada, genel olarak böyle bir kalıpsal yapıya rastlanılmamaktadır. Fakat fiilin mastardan türemesine bakıldığında, böyle bir ilişki söz konusudur. Zira bütün fiil-i mazilerin gelişi kurallara bağlı olarak vezinleri belidir. Böylece fiilin mastardan türemesi iddiası yerinde görülmektedir.

Mastar, lâfzî itibar ile kelimenin isim bölümünde yer almakta ve isimde kullanılan birçok görevi üstlenebilmektedir. Örneğin; özne, nesne, temyiz vs. Kalıp olarak kullanımında ise, fiilde esas olan vezinsel kullanıma da sahiptir. Fakat vezinsel açı, müştak sıfatına sahip olan kelime türünde daha çok bulunmaktadır. Böylece mastar, bir açıdan hakiki bir isim formatını taşıırken, diğer tarafta fiille bir yakınlaşma içerisindedir. Zira fiil gibi çekim ve vezinsel niteliğe sahip olmasının yanında fiilin yaptığı ameli de tam olmasa bile yapabilmektedir.

Fiil

Sözcük olarak eylem anlamına gelen fiil,¹⁰ sarfçıların ıstılahına göre, hudus ve zaman anlamı barındıran kelime türüne denilmektedir¹¹. Buna göre mastar ile fiil arasında umum ve husus ilişkisi vardır. Çünkü fiil olarak gelen her kelime aynı zamanda mastar anlamını da taşımış olmaktadır. Fakat bir kelime mastar olarak geldiğinde tam olarak fiil anlamını taşıması söz konusu değildir. Zira mastar, fiil kalıbında kullanılan bir kelimedede anlamın sadece ikide bir olan hudus manasını verebilir. Ama bir kelime mastar şeklinde kullanıldığında, fiildeki aynı zaman diliminde bulunması gereken anlamlarından sadece bir tanesini barındırır. Böylece anlam açısından küçük olan mastar, kendisinden daha kapsayıcı ve büyük olan fiilde yer alabilir. Şu halde fiil, mastarla sadece bir açıdan birliktelik sağlamaktadır. Fiil, hem hudus, hem de zaman anlamlarını kendi sözcüğünde kapsarken, mastar ise kendi sözcüğünde sadece hudus anlamını barındırmaktadır.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, trs., c.10, s. 292.

¹¹ et-Tehanevî, Muhammed b. Ali b. Ali b. Muhammed, *Keşşafü Istilahati'l-Funûn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2006, c. 3, s. 460; Esmer, Râci, *el-Mu'cem*, s. 307.

Diğer bir bakış açısı ise şöyledir: Bir fiil, içerdiği anlamlara göre ayırmaya tabi tutulduğunda, zaman anlamı vezinsel olduğu için ayırt etmek mümkün olmazken, mastar açısı olan hudus ayrı bir kelime şeklinde görülebilir. Çünkü fiilde zamana delalet eden vezin kısmı, nitelik gibi soyut bir kısımdır. O halde ayrışma esnasında söz konusu kelimenin ortadan ayırılmasına iki anlamını birbirinden ayırt etmek mümkün değildir. Zira mastara delalet eden söz konusu kelimenin somut tarafıdır. Zamana delalet eden tarafı ise hareke veya yapısıdır. Dolayısıyla fiilin ayrışmasından sonra zamanla ilgili herhangi bir şey bulmak mümkün değildir.

Mastar, Basra ekolünde kabul edildiği gibi müştakların esasını oluşturur. Türeme niteliğine sahip olan fiil ve isimlerin belli bir mastara bağlanmaları gerekmektedir. Bazen fiillerin normal bir isimden türemiş olduğu görülse de, örneğin; اسْتَجَبَرَ الطَّيْنُ "Çamur taşkırdı." anlamında gelen bu altılı fiil, taş anlamında gelen حجر kelimesinden türemiştir. Bu da söz konusu kuralı fazla etkilememektedir¹².

Aynı şekilde bir mastarın mastar olarak kabul edilmesi için kendisinden türeyen bazı kelimelerin olması gerekmektedir. Bu bağlamda mastara bakıldığında, mastar ve müştakın/türeyenin varlığı birbirine bağlıdır. Zira mastara bu adın verilmesi nedeni, başka kelimelerin kendisinden türemesinde kaynak görevi yapmasındandır. Müştak ise, başka bir kelimedenden türediği için bu isme sahip olmuştur. Buna göre mastar ile müştak arasında tedayüf¹³ ilişkisi vardır. Onların varlığı beraberce meydana gelmiştir. Zira mastar olmadan müştakın meydana gelmesi mümkün olmadığı gibi, müştakın olması da mastarın olmasına bağlıdır.

Yukarıda aktardığımız gibi Basralılara göre mastar sözcüğü, ism-i mekân olup başka bir kelimenin var olmasına kaynaklık yapan bir terimdir. Kûfe ekolü ise, bu kelimenin ism-i meful anlamında olup, başkasından alınan ve türeyen demek olduğu görüşündedir. Bu iki görüşü karşılaştırdığımızda Basra ekolünün görüşü, kabule daha şayandır. Çünkü mastar kelimesinden, doğrudan kendi formatının ifade ettiği anlamı almak, aynı kelimeyi tevil ederek başka bir anlamı almaktan daha iyi ve mantıklıdır. Zira kelimelerde asıl olan, hazf ve takdir olmaksızın verdiği anlam daha uygundur. Mastarda bu anlam direkt algılanırken, onun ism-i meful anlamına tevil edilerek dolaylı olarak söz konusu anlamı vermektedir. Böylece mastarın sözcük anlamıyla kalıpsal anlamı arasında bir bağlantı varlığını kabul ederek mastarın asıllığının kabul edilmesi daha uygun olur.

I. SARF İLMİNDE MASTAR

¹² Hasan, Abbas, *en-Nahvu'l-Vaafi*, Daru'l-Me'arif, Beyrût, trs., 15. baskı, c. 3, s. 184.

¹³ Tedayüf : iki varlığın meydana gelişi birbirlerine bağlı olmasıdır. Örneğin; babalık niteliği evlat niteliğini, evlat niteliği ise babalık niteliğini ortaya koymaktadır.

Mastar: Soyut bir anlama delalet eden ve zamanla herhangi bir alakası olmayan, kendi fiilinin harflerini lâfzî veya takdiri olarak kapsayan kelimeye denilir¹⁴. Örneğin; قَاتِلٌ قَيْتَالًا، قَاتِلٌ قَيْتَالًا birinci fiilin hem mastarı, hem de kendisi aynı harflere sahip iken, ikinci fiilde yer alan harflerden bir tanesi (ل) mastarda takdiri olarak varlığını sürdürmektedir. Çünkü bu mastarın aslı, (قَيْتَالًا) olarak bilinmektedir. Aslında var olan (ل), (ي) 'ye kalbolup, hafif okunması için hazf olmuş veya mastardaki düşen harfin yerine başka bir harf getirilmiştir. Örneğin; وَتَقَى fiilinin mastarı olan تَقَى kelimesi gibi, fiilde bulunan ve mastarda hazf olan (و) 'ın yerine (ة) gelmiştir.

Lügatçilere göre mastar olarak meşhur olan kavram on beş tane isme sahip iken, Sarfçılara göre ism-i'mastar, sina'î mastar, sarîh mastar, aslı mastar, mastar-ı mimi, mastar-ı bina merre, mastar-ı bine nev', muevvel mastar ve ism-i ma'na mastarı şekline dokuz ayrı kısma sahiptir¹⁵. Bunların tamamı aşağıda tanım ve örnekleri ile zikredilecektir.

A. Mastar Çeşitleri

Sema'î ve Kıyasî Açından Mastar

Sema'î Mastar

Sema': Fesahatine güvenilir kişilerin sözünden alınan değişmez mastar türüdür. Bu da Kur'an, Hz. Peygamberin hadisleri, onun gönderilmesinden önceki dönemden başlayarak dilde bozulmalar meydana gelene kadar Arapların şiir ve nesir şeklinde ortaya koydukları edebi sözlerdir¹⁶. Bunlar da aşağıdaki şu üç kategoride ele alınabilir:

Sema'nın temelinde yer alan Kur'an kıratları, Suyûtiye göre; ahad veya şaz olsun, Kur'an'ın bütün kıraatleri mütevatir olup, Arap dilinde kaynak olarak kullanılabilmektedir¹⁷.

Peygamberin hadisleri ile istişhad etmek, bu konuda birçok ihtilaf olsa da, bazı hadislerin, dil kaynağı olarak getirildiği görülmüştür.

Cahiliye döneminde ortaya konulan eserler semaîdir. Arapların cahiliye döneminden hicri ikinci yüz yılın yarısına kadar ortaya koydukları

¹⁴ Sibeveyhi, *el-Kitab*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1999, c.1, s. 68; İbn Uşfûr, Ali, *Şerhu Cumel li'z-Zeccaci*, Dâru'l-Marife, Beyrût, trs., c.1, s.15; es-Saban, *Haşiye*, c.1, s.336; Ebu'l-Bekâ, Muhibbuddin, Abdullah b.Hüseyn el-Abkerî, *el-Lubbab fi'l-İleli'l-Binai ve'l-İ'rab*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1995, c.1, s.260; Esmer, Râci, *el-Mu'cem*, s. 372; Mutracî, Muhammed, *fi's-Sarfi ve Tabikatihî*, Dâru'n-Nehdeti'l-Arabî, Beyrût, 2000, s.145.

¹⁵ Esmer, Râci, *el-Mu'cem*, s. 372.

¹⁶ Suyûti, Abdurrahman b. Ebi Bekir b. Muhammed, *el-Müzhir fi-Ulûmi'l-Luğeti ve Enva'iha* (thk., Muhammed Abdurrahim), Dâru'l-Fikr, Beyrût, 2005, 118-119; Hindâvi, Hasan, *Menâhicü'l-Sarfiyyine fi'l-Asri's-Sâlisi ve'r-Râbi'l-Hicri*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1989, s. 91.

¹⁷ Suyûti, *el-Müzhir*, 102-103; Hindâvi, *Menâhic*, s. 92.

şiiir ve nesrin hepsini sema'nın kaynağı olarak kabul edilmektedirler. Sa'leb'in, Asma'i'den rivayet ettiğine göre sema'nın, temel kaynağı kabul edilen cahiliye eserleridir. Bu sözlerin başlangıcı net olarak bilinmemesine rağmen, Herme oğlu İbrahim'le son bulmuştur¹⁸.

Buna göre sema'da zamansal bir sınırlama yapılmıştır. Bunun arkasında yatan neden, hicri ikinci yüzyılın yarısına kadarki zaman diliminde doğal Arapçanın sağlam bir şekilde rivayet edilmemesidir. Daha sonra değişik dillere mensup insanlar, Müslüman oldular. Dolayısıyla dilde bir hayli ihtilat oldu. Bu ihtilaflarla doğru ve yanlışın birbirine karıştırılmaması için bu şekilde ölçüler koyularak var olan dil koruma altına alınmıştır.

Kıyasî Mastar

Kıyasın sözlük anlamı; bir şeyi bir benzerinin ölçüsüyle ortaya koymaktır. Dilcilerin ıstılahına göre ise; talinin hükmünü aslın hükmü gibi takdir etmektir¹⁹. Mehdi el-Mahzûmiye göre ise; bilinmeyi bilinene, işitilmeyeni işitilene ve gördüğü bilinmeyen tabirleri dağarcığında daha önce yerleşene hamletmektir²⁰. Sarfçılar kıyas kavramının kapsadığı anlamı bu şekilde değişik tabirlerle dile getirirler de, temelde anlamın aynı olduğu görülmektedir.

Yapısal Açıdan Mastar

Mastarın vezninin belirlenmesi için iki ana ölçü bulunmaktadır:

Kıyasa dayanan mastarlar: Bunlar rubaî, humasî ve sudasî harf esasına dayanan fiillerin mastarları olarak gelmektedir. Örneğin; dörtlü fiillerin mastarları: *مُقَاتِلَةٌ، تَقْرِيبًا، دَحْرَجَةٌ، اِكْرَامًا* şeklinde gelirken, beşli fiillerin mastarları da; *اِتِّجَاعًا، اِنْقِطَاعًا، اِحْمِرَارًا، تَكْسِيرًا، تَبَاعُدًا* şeklinde gelmektedir. Altılı fiillerin mastarı ise, *اِسْتِخْرَاجًا، اِغْتِشِيشَانًا، اِحْضِيرَارًا، اِجْلُوَادًا، اِحْرَاجًا، اِقْتِشَعْرَارًا* altı kalıp şeklinde gelmektedir. Bu mastarlar, büyük bir çoğunlukla kaide ve kurallı gelmekle birlikte, nadiren de olsa semaî olarak gelenler de vardır.

Semaî mastarlar: Bunlar genelde üçlü fiillerde gelmektedir. Bunların tek düze şeklinde gelmeleri için belli bir kaide ve kural yoktur. Ancak bu gibi mastarların belli bazı vezinleri vardır. Bu vezinler, ya işitilmeyle ya da sözlükleri araştırma şekliyle bilinebilir.

Üçlü mastarların bir kısmı kıyasa dayanıyor olsa da bunlardaki kıyas, özel ve dar kapsamlıdır. Çünkü söz konusu mastarlar, içerdiği bazı vezin ve anlamlara dayanarak oluşabilmektedir.

Üçlü ve geçişli olan fiilin mastarıdır. Buna benzer birkaç mastar vardır. Görüldüğü gibi, mastarın bu vezinde gelmesi için, üçlü fiillerin

¹⁸ Hindâvi, *Menâhic*, s.167.

¹⁹ Hindâvi, *Menâhic*, s. 241.

²⁰ Hindâvi, *Menâhica*, s. 241-242.

mastarlara uygulamasının bilinmesi de gereklilik arz etmektedir. Bilindiği üzere إجابة - إجاب mastarı, yukarıda geçen dörtlü fiilin mastarının veznindedir. Fakat görünürde sarf ilminin vezin ölçülerine göre aynı vezne sahip değildir. Dolayısıyla bu şekilde değişikliğe maruz kalan kelimelerin bilinmesi için bazı kaide ve kurallara ihtiyaç vardır. Söz konusu kuralları bilmeyen birine, bu vezin ile yukarıdaki vezin farklı görülebilmektedir. Ama buna dair kaide ve kurallara aşına olan kişi için bu mastarla yukarıda geçen mastarın vezni aynıdır. Kurallar çerçevesinde yapılacak uygulamalar ile bu ortaya konabilir. Örnek olarak إجابة mastarının aslı إجاب şeklidir. و harekesini öncesinde yer alan ج 'e verilmiştir. Böylece ا, و dönüşmüştür. Bundan ötürü iki sakin bir araya gelerek bir ağırlık meydana getirmiştir. Oluşan ağırlığı kaldırmak için و hazf edilmiştir. Nitekim hazftan ötürü kelimedeye gelen noksanlığı gidermek için giden elifin yerine ة getirilmiştir. Böylece bu kelimenin vezni, kullanışta olan bir mastarın veznine uygun gelerek daha önce meydana gelen belirsizlik ortadan kalkmıştır.

Kuralları değişik olsa da, bu durumda olan birçok kelime vardır. Bunların bilinmesi için aynı veya benzer bazı sarf kuralları uygulamakla gerçek veznin ne olduğu meydana çıkar. Bu iki mastar çeşidinin ayrı yapısal nitelikte gelmelerinin nedenine bakıldığında, bir kısmında kesinlikle ziyadeliğe veya benzer bir yapı bulunmaktadır. Diğerinde ise, fazlalık bulunmamaktadır. Fiil ve isimde bir kelimenin harf sayısı en az üç olmalıdır. O halde kelimelerin asıl ve en eski yapısı üçlü olarak düşünülmektedir. Bir dilin gelişmesi ve ilerlemesi ihtiyaca binaen yapıldığına göre, anlaşılabilir olur ki eski dönemlerde dilin çok fazla gelişmesine ihtiyaç olmamıştır.

Bilindiği gibi, Arapçada kelime; isim, fiil ve harf olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Her kısmın kendine has harf sayısı bulunmaktadır. Fazlalıklar sadece isim ve fiillerde söz konusudur. Her üçünün de belli bir anlamı vardır. Fazlalığın manasından anlaşıldığı gibi, temel bir anlamdan sonra, kelimenin var olan harflerinin üzerine, yerine göre belli bazı harfler fazlalştırılır. Daha sonra belirlenen ihtiyaçlar çerçevesinde dilin gelişmesinin üzerine söz konusu isimde fiilden olan bazı üçlü kelimelerin üzerine harfler eklenerek yapılmıştır. Çünkü sarfta كَلِمًا زَادَتْ الْحُرُوفُ زَادَتْ "Bir kelimedeye ne kadar harf fazlalığına gidilirse, ona göre manada da fazlalık oluşur." kuralı geçerlidir. Bu kaidenin mezid ve mülhak fiillerin mastarlarında bariz bir şekilde uygulandığı görülmektedir.

İbn Cinnî'ye göre söz konusu fazlalık ikiye ayrılmaktadır:

Asılların yerine geçen mezid fiil ve mastarları, Örneğin: إكرام - إكرم fiil ve mastarları, asıl dörtlü fiil derecesindedir.²² Çünkü bu fiilin ve mastarın vezni asıl dörtlü olan دحرج - دحرجا fiil ve mastarın vezninde gelmektedirler. Dolayısıyla إكرام - إكرم kelimelerinin fazla bir harfin varlığına rağmen, sarfta

²² İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Hasâis*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (thk., Abdülhamid Hindâvî), Beyrût, 2002, c. 2, s. 153-154.

vezin ölçüsünün öneminin fazlalığından ötürü, söz konusu ziyade harf, asıl gibi değerlendirilmiştir.

2- Gerçek olan üçlü veya dörtlü asılların üzerinde ziyade olan fiil ve mastarlarıdır. Bunlar da dört artı bir, dört artı iki, üç artı iki ve üç artı üç olan fiillerde meydana gelen ziyadelik şeklidir²³. Örneğin: - اجتماع، استخراج - اجتماع، استخراج. استخراج، تدرج - تدرج، اخرج - اخرج، اخرج.

Bu bağlamda söylenebilir ki dilde ilk kelimeler semaî olarak oluşmuşlardır. Ve söz konusu kelimelerin oluşması ani bir şekilde olmuştur. Daha önce bu kelimeler için herhangi bir hazırlık yapılmamıştır. Dolayısıyla söz konusu kelimeler ani bir şekilde²⁴ meydana gelen eylemleri bildirmektedir.

Kelimenin gelişim süreci, böyle başladıktan sonra, söz konusu asıl kelimeye olacak mana değişikliğinden dolayı, kelimenin üzerine anlamın ifade edilmesine uygun şekilde bazı harfler ilave edilmiştir. Böylelikle kelimelerle anlamlar arasında belli bir ilişki olduğu belirlenmektedir. Söz konusu ilişkinin varlığının nedeni ihtiyaçtır. İhtiyaç meydana geldikten sonra fazlalığa gidildiğine göre, o zaman lafızla mana arasında oluşan alaka, lafzın mana için kullanıldığını göstermektedir. Bu alaka da sebebiyet ve müsebbebiyettir. Dolayısıyla lafız, mana için şekillenmiş olmaktadır.

Kıyasın dörtlü ve daha fazla olan mastar ve fiillerinde yer aldığı belirtilmişti. Üçlü fiillerin mastarlarında ise bütün harfler asıl oldukları için, kıyasın belli bazı şart ve durumlar dışında fazla geçerli olmadığını söylemiştik. Dolayısıyla dörtlü fiillerin mastarları ikiye ayrılmaktadır:

Her dört harfi asıl olan mücerret dörtlü vezni: örneğin، درج - درجة، درج - درج

Üç asıl ile bir zaide harf şeklinde gelen dörtlüler: Örneğin، اكرام - اكراما

25

Bu esasa göre değerlendirme yapılırsa, dörtlü mezidler kıyasa tabi olmalıdırlar. Mücerret dörtlünün ise semaî kurala bağlı olması gerekmektedir. Fakat dörtlü fiillerdeki durum, tam olarak farklılık arz etmektedir. Bizce buradaki kıyasın, her iki kısımda geçerli olmasının nedeni, ikisinin de mezid dörtlü olmasıdır. Zira bize göre mücerret dörtlü olarak bilinen fiilin asıl çıkışı üçlüdür. Çünkü bu nitelikte olan dörtlü fiilin, vezni aynıdır. Ancak bunların mülhak olarak isimlendirilen altı babı daha vardır²⁶. Aralarında pek fark ta yok gibidir. Fakat söz konusu altı baba mülhak denilmesi, bu veznin asıl ile mezid arasında gidip gelmesine neden olmuştur. Böylelikle mücerret dörtlünün mastarının geliş kurallarında diğer dörtlülere katılması, aslında birlikte olduğuna delalet etmektedir.

²³ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, c. 2, s. 153-154.

²⁴ Hindâvî, Abdülhamid Ahmed Yusuf, *el-İ'cazû'l-Sarfıyyü fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, el-Mektebtü'l-Asrî, Beyrût, 2002, s.36.

²⁵ Racihî, Abdu, *Tatbik*, s. 29-31.

²⁶ Racihî, Abdu, *Tatbik*, s. 29.

Bunun diğer bir delili ise, dörtlü vezne uygun bazı kelimelerin uyarlamasıdır. Bunların sarf ilminde ayrı bir yeri vardır. Bu yapıyla iki veya daha fazla kelimededen naht yöntemi ile bazı mastarlar oluşturulmaktadır. Örneğin: الحمد لله cümlesinden حمل fiili yontulmuştur²⁷. Dolayısıyla bu çeşit dörtlü, temelde üçlü olarak kullanılmıştır. Ancak sonradan ortaya çıkan ihtiyaçtan dolayı eklemeler olmuştur. Fakat bunların çok eski olduğu için, ulaştıkları veznin üzerinde sabit kalmış ve asıl olarak kabul edilmişlerdir. Böylece mücerret dörtlü olarak bilinen fiil türü ve mastarı, mezid fiillerin bölümünde yer alarak onlarda uygulanan kıyas yöntemi, onda da kullanılmıştır.

Mastarın Değişik Açılardan Taksimi

Mastarın birkaç açıdan bölünmesi mümkündür:

Fiillerin mastarları harf sayısı açısından üç, dört, beş ve altı harfli fiillerin mastarları diye dört kısma ayrılmaktadır. Örneğin: نصر - نصراً، فرح - نصراً - اجتماعاً، اجتماع - اجتماعاً، استخراج - استخراجاً.

Mastar, sema' ve kıyas açısından ikiye ayrılmaktadır.

Semaî mastar: Araplardan işitilme yoluyla günümüze kadar gelen ve yapısında kaide ve kuralların etkin olmadığı mastar türüdür. Bu mastar çeşidi, üçlü bablarda gelmektedir. Örneğin: كتب - كتابة، geçen üçlü fiillerin mastarları başta olmak üzere birkaç bölüme ayrılmaktadır.

Kıyasî mastar: Bunların dörtlü beşli ve altılı fiillerin mastarları olarak bilinmektedir. Ayrıca sarfçılar bazı üçlü fiillerin mastarlarını belli bazı şartlara bağlı olarak kıyasî mastarların kapsamına almışlardır. Yukarıda bu konu hakkında açıklama yapılmıştır.

Mastar açık olup olmama açısından ikiye bölünmektedir:

Sarih mastar. Söz konusu mastar kelime ve yapısal olarak mastar olduğunu gösteren mastar türüne denilmektedir. Örneğin: فتح - فتاحاً، أكرم - أكرماً، تباعد - تباعداً، أحرجم - أحرجماً görülmektedir.

b -Müevvel mastar. Lâfzî yapısına bakıldığında fiil veya isim cümlelerin yapısında görülmektedir. Ancak üzerinde taşıdığı edatla mastar kalıbına dökülmüştür. Dolayısıyla kelime lâfzî açıdan mastar formatında olmasa da, anlam olarak mastardır. Örneğin: أن تصوموا خير لكم، ve benzerleri müevvel mastarlardır. Çünkü bu mastarlar, müfret bir kelimenin yerine geldiklerinde, o kelimenin irap konumu ne ise, onun yerine girmektedir.

Şekil açısından mastarların aşağıda gelen kısımlara bölündüğünü söylemek yerinde olur:

²⁷ Racihî, Abdu, *Tatbik*, s. 30.

Asıl Mastar; soyut bir anlama delalet edip, mimle başlamayan, ‘ya’ ile bitmeyen mastar çeşididir. Örneğin، فضالٌ، فهمٌ،

Sinaî Mastar; Şeddeli bir ‘ya’ ile gelen, ondan sonra bitişik bir ‘ta’ ile biten (تية) ve bu lafzın delalet ettiği bütün sıfat ve delilleri taşıyabilen mastar türüdür. Örneğin: إنسانية، وطنية، عالمية.

Mimli Mastar; zaide bir ‘mim’ ile başlayan, sonunda ‘ta’ ve şeddeli ‘ya’ bulunmayan mastar türüdür. Örneğin، مُتَمَرِّمٌ، مُجْتَمِعٌ، مُسْتَخْرَجٌ، görüldüğü gibi, üçlü fiillerden şartsız olarak مَفْعَلٌ vezninde gelirken, dörtlü, beşli ve altılı fiillerde de mimli mastar, ism-i meful, ism-i zaman ve ism-i mekân vezninde gelmektedir. Aralarındaki fark, ancak cümlenin içerdiği mana ve akış içinde anlaşılabilir. Aralarındaki fark, ancak cümlenin içerdiği mana ve akış içinde anlaşılabilir.

Eina Merre Mastarı; hudusa ve bir defa meydana geldiğine delalet eden mastar çeşididir. Örneğin: فرحة، نصره، فتحة.

Heyet Mastarı; fiilin hudusuna delalet edip çeşit ve sıfatını açıklayan mastar türüdür. Bu da مَشِيٌّ مَشِيَّةُ الاسد cümlesinde gelen مَشِيَّةُ mastarı gibidir. Bu mastarın birçok ismi bulunmaktadır. Nev’î mastar, heyet mastarı, ism-i hey’et, ism-i darb, fi’let ve fiilin parçası gibi, değişik isimlere farklı değerlendirmelerden dolayı olmuştur.

İsm-i mastar; fiilin kurallarına uygun gelemeyen ve mastarın lafzına benzeyen kelime türüdür. Mastar, fiilde var olan anlamlardan sadece hudusu almaktadır. İsm-i mastar ise mastar lafzının görünümünü vermektedir. Örneğin اغتسل - غسل bu fiilin mastarı geçtiği şekilde gelmediği bilinen bir gerçektir. Bu fiilin mastarı، اغتسالا şeklinde gelmesi gerekirdi. Geçen iki kelime arasında var olan lâfzî farkın dışında, ikinci kelime soyut yıkanma olayına delalet ederken, birinci ise, söz konusu olayın kendisine delalet etmektedir.

İsm-i mastarın normalde amel yapması mümkündür. Ama özel isim şekline girmişse amel yapması söz konusu değildir. Çünkü mastarın amel yapmasındaki asıl neden, onda var olan hudus anlamıdır. Özel isim kapsamına girerse, o zaman amel edemez.

Âlimler, ism-i mastar hakkında değişik görüşlere sahiptirler. Bazıları yukarda söz konusu olan tanımları yapıp bu kapsama giren kelimeleri ism-i mastar olarak görmüşlerdir. Diğer bir kısmı ise, mimli mastarı da onun kısmında görmüşlerdir.²⁸ Bunlar, amel yapan ism-i mastar için şu şiiri örnek vermişlerdir.²⁹ اظلم إن مصابكم رجلا Onlara göre مصابكم mimli mastar olarak ism-i mastardır. Failine izafe edilmiş ve ondan sonra gelen رجلا kelimesi, onun mefulü olmuştur. Dolayısıyla mastar, amel etmiştir.

Şayet ism-i mastar, özel isim ve mimli mastar dışında bir kelime olursa, Basralılara göre kesinlikle amel edemez. Kûfe ve Bağdatlılara göre

²⁸ İbn Hişâm, Cemâluddîn Abdullah, *Evdeh'l-Mesâlik İlä Elfiyeti İbn Mâlik*, el-Mektebetü'l-Asrî, 1996, Beyrût, c. 3, s. 187.

²⁹ İbn Hişâm, *Evdeh*, c. 3, s. 187.

de, amel eder. Bizce Basralıların iddiası daha geçerlidir.³⁰ Çünkü ism-i mastar, kendi amel kuvvetine dayanarak amel etseydi, o zaman ameli normal olarak görülürdü. Ama o, normal mastarla olan ilişkisinden ötürü amel yapmak istemektedir. Bilindiği gibi normal mastar, fiille olan ortak hudus anlamından dolayı amel eder. İsm-i mastarda böyle bir ilişki olmadığına göre, amel yapması söz konusu değildir. Mimli mastara gelince, zaten onu ism-i mastar kısmında görenler az bir kesimdir.

B. Mastar ve Fiil Arasındaki Farklılıklar

Genel olarak mastar ile fiil, hudûsa delalet ettikleri için aynı çatı altına girmektedirler. Birbirlerinden ayrıldığı nokta ise, mastarda zamansal anlamın bulunması, fiilde ise bulunmamasıdır. Ayrıca mastar, kelimenin isim bölümüne girdiği için fiilden ayrılmaktadır.³¹ Aralarında bulunan diğer bazı farklılıklar ise şunlardır:

Fiil şartsız amel yapabilirken, mastarın amel yapması şartlara bağlıdır.

Mastar, kelimenin isim kısmında yer alırken, fiil kendi başına bir kelime çeşididir.

Fiil her zaman kaide ve kurala bağlı olarak cümle içinde hareke alırken, diğer bir ifade ile fiilde kıyas kanunu geçerli iken, mastarların bir bölümünde sema' kanunu geçerlidir. Yani Araplardan nasıl işitilmişse o şekilde kullanılma zorunluluğun olmasıdır.

Fiil kendi faili ile her zaman cümle olarak gelirken, mastar kendi faili ile ancak isim tamlaması konumundadır.

Fiil, cümle içerisinde devamlı yüklem görevini üstlenirken, mastar, yüklem olarak geldiği gibi, özne ve nesne de gelebilmektedir.

Bir fiil için değişik mastarlar gelebilirken, bir mastar için tek bir fiil gelmektedir.

II. GRAMER İLMİNDE MASTAR

A. Amil Olarak Gelen Mastar

Fiilin, isimde amel yaparak kendine fail ve meful alması, onun açısından aslı bir görevdir. Failsiz bir fiilin varlığı düşünmek söz konusu olamaz. Dolayısıyla fiilin amelini yapan isimler, fiilin anlamını taşımasından ileri gelmektedir. Bu bağlamda fiilin anlamını taşıyan isimler fiilin yaptığı ameli yapabilirler.

Mastar, iki ayrı şekilde fiilin amelini yapabilir:

³⁰ İbn Hişâm, *Evdeh*, c. 3, s. 188.

³¹ Racihî, Abdu, *Tatbik*, s. 66.

Mastar, fiilin aynı harflerine sahip olduğu ve hudusa delalet ettiği için, onun ameline benzer amel yapar³². Örneğin; ³³لولا دفع الله الناس بعضهم ببعض

Mastar, fiile naib olarak geldiği cümlelerde onun yerine amel etmektedir. Örneğin; نصرًا المؤمن

Mastar, kendi başına amel yapan bir amil değildir. O, ancak fiille olan benzerliğinden dolayı amel yapabilir. Dolayısıyla mastar, kendi fiilinin amelini yapabilmesi için aşağıda gelen şu şartları taşıması gerekmektedir:

Kendi lafzına uygun bir fiilin mastarı olarak gelip aynı zamanda hudus anlamını taşıması, örneğin: نصرًا ve إكرامًا gibi

Amel etmesi için tasgir kalıbında gelmemesi,

Merreye delalet eden (ة) ile gelmemesi, örneğin: ضربتين ضربات

Amelden önce kendisine herhangi bir tabiîn gelmemesi,

Mastarın amel etmesi için ikili veya çoğul formatında gelmemesi, çünkü mastarın bu formatla isme yakınlığı pekişir. Fiille olan yakınlığı zedelenir.

Onun yerine, fiilin (ما) veya (أن) ile gelebilmesi.³⁴ Örneğin: ولولا دفع الله كما تخافون أنفسكم. ³⁵ yerine. كما تخافونهم كخيفتكم أنفسكم أن يدفع yerine gelmiştir.

Bu son şartın da bazı şartları vardır. Mastarın bunları yerine getirmeden amel yapması mümkün değildir:

Mastar ما ve أن ile gelen fiille aynı konumdadır. Genel bir şart değildir. Ancak söz konusu mastardan hudus kastedilip, hal zamanı kastedilirse, o zaman söz konusu fiil ما ile beraber onun yerine geçebilir. Bu durumda أن 'in fiille gelmesi zordur. Ama mastardan hudusun mazi veya müstakbelde meydana gelmiş veya gelecek anlamına getirilirse, o zamanda fiil أن ile onun yerine gelebilir. Dolayısıyla bu şartın kendine göre şartları olduğu ortadadır³⁶.

Şekil olarak mastarın gireceği konuma bakıldığında, ancak üç ayrı surette gelince amel yapabilmektedir.

Mastar muzaf şeklinde gelir.

Mastar ال ile gelir.

Her ikisinden soyut olarak gelir.

Bunlardan en çok kullanılan muzaf olarak gelen mastar kalıbıdır. Bunun farklı beş kısmı vardır:

Kendi failine izafe olup daha sonra mefulü gelir. Örneğin; لولا دفع الله الناس بعضهم ببعض³⁷

³² el-Hudari, Muhammed, *Haşiyetu'l-Hudari ala Şerhi b. Akil*, İntişarat-i İstiklal, Tahran, 1926, c. 2, s. 21-22.

³³ Bakara, 2/251.

³⁴ İbn Hişâm, *Şarh-u Şuzuri 'z-Zeheb*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1994, s. 502-503.

³⁵ Rûm, 30/28.

³⁶ İbn Hişâm, *Evdeh*, c. 3, s. 180-181.

³⁷ Bakara, 2/251.

Kendi mefulüne izafe edilir, faili daha sonra gelir. Fakat bu şekilde gelmesi az olarak görülmektedir. *حَجَّ الْبَيْتِ مِنْ اسْتِطَاعِ إِلَيْهِ سَبِيلًا* ki, burada mastar *حَجَّ*, mefulü *الْبَيْتِ* izafe edilmiş ve fail *مَنْ* sonra gelmiştir.

Mastar failine izafe edilip daha sonra meful gelmemektedir. *وَمَا كَانَ رَبُّهُ* mastar *اسْتَغْفَرُ* kendi faili olan *ابْرَاهِيمَ* izafe edilmiştir. Meful *رَبُّهُ* hazf olmuştur³⁸. Mastar, kendi mefulüne izafe edilir ve faili de hazf olur. Örneğin; *لَا يَسْتَأْذِنُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ*³⁹ bu ayette, mastar kendi mefulüne izafe edilmiştir. Faili hazf edilmiştir.

Mastar zarfa izafe edilip normal bir fiil gibi açık olarak kendi failinde ve mefulünde de amel ederek ötre ve üstün amellerini yapar. Örneğin; *سَرْتَبِي* mastarı *انتظارٌ* cümlesinde mastarı zarfa izafe edilmiştir. Fail ve mefulün her ikisi daha sonra gelmişlerdir⁴⁰.

ال ile gelen ve amel eden mastar çeşididir. Bu kısım mastar, diğerlerine nisbeten daha az gelmektedir. Öyle ki, sema'da az kullanılmıştır. Kıyasta ise bu mastarın kendi fiilinin amelini yapması zayıf görülmektedir⁴¹. Çünkü mastarın amel etmesi, onunla fiil arasındaki sıkı ilişki ve benzerlikten ileri gelmektedir. Mastarın *ال* takısını almasıyla fiilden uzaklaşıp isme yaklaşır. Dolayısıyla fiille olan benzerlik ve yakınlığı biter. Onun yapacağı amel de düşer.

Her ikisinden soyut olarak gelir. Bu çeşit mastar formatı, uygulamada fazla gelmese de, ancak kıyasî olarak amel yapması daha fazladır. Zira mastar, nekre şekliyle fiille olan yakınlığı daha fazla ve daha kuvvetlidir. Örneğin; *أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمِ ذِي مَسْغَبَةٍ يَتِيمًا*⁴² ayetinde mastar olan *إِطْعَامٌ* nekre gelmiş ve mefulü *يَتِيمًا* daha sonra üstünlü gelmiştir. Bu çeşit mastarın fiile daha yakın olmasından ötürü, amel mastar ile meful arasında birkaç kelime girmesine rağmen, amel yapmaktadır. Bu da, mastarın amel etme açısından konumu kuvvetli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu durum, amilin yaptığı amelin kuvvetli olup olmamasının bir belirtisi olarak görülebilir.

B. Fiiline Naib Olarak Gelen Mastar

Bilindiği gibi, mastar kendi fiiline naib olarak gelir. Bu durumda mastar, fiilinin hak ettiği ameli de yapar. Bazılarına göre bu durumda amel eden söz konusu mastarın fiilidir. Kendisi amel edemez; zira aslın mümkün olduğu yerde -gerçi tevile de olsa- tali amel yapmaz. Örneğin: *ضَرِبَا الْفَاسِقِ*⁴³ birinci görüşe göre, mastar kendi adına amel yapmıştır. Bunlara göre, naib olan kelime öncelikle görevi üstlenmektedir. Zira başka konumlarda mastar,

³⁸ Tevbe, 9/114.

³⁹ Fussilet, 41/49.

⁴⁰ ed-Dakr, Abdülğani, *Mu'cemu'l-Kavâidi'l-Arabî fi'n-Nahvi ve's-Sarfî*, Darü'l-Kalem, Dimişk, 1993, s. 353-354.

⁴¹ ed-Dakr, Abdülğani, *Mu'cemu'l-Kavâid*, s. 354.

⁴² Beled, 90/14-15.

⁴³ ed-Dakr, Abdülğani, *Mu'cemu'l-Kavâid*, s. 355.

fiilin amelini yapabilmektedir. İkinci görüşe göre ise, mastar sadece kendi fiilinin varlığını temsil etmektedir. Amel yapan fiilin kendisidir. Bunlara göre bir konuda naib olan bir kelime, geride kalan konularda onun yerini tutamaz. Bizce birinci görüş tercihe şayan bir görüştür. Çünkü mastarın nekre olarak gelmesi, görevi üstlenecek kadar kuvvetlidir. Aynı zamanda mastar amel yaparsa, cümlede hazf ve takdire gerek kalmamaktadır. Aksi takdirde bir fiile ihtiyaç olur.

Bazı âlimlere göre mastar naib olarak direkt kendisi amel eder. Diğer bir kesime göre de, fiiline naib olarak geldiğine göre asıl olarak ameli fiil yapar. Kendisi ise, fiilin varlığına delalet ettiği gibi, onun ameline de delalet etmektedir. Örneğin, ضرباً الفاسق bileşiminde birinci ekole göre mastar, fiiline naib olarak geldiği için doğrudan amel etmiştir. İkinci ekole göre de ameli fiil yapmış, mastar onun hem kendisi hem de amel varlığına delalet etmektedir.

C. Mamul Olarak Gelen Mastar

Mastarın isim olarak mamul gelmesi diğer isimlerden fazla farklı değildir. Ancak daha önce de işaret ettiğimiz gibi, mastar hudus anlamını taşıdığı için, soyut niteliğine sahiptir⁴⁴. Mübteda veya haber olarak görev yaptığında haberi veya mübtedasının onun gibi soyut olması gerekmektedir. Aynı şekilde mastar, normal bir şekilde sıfat ve hal olarak da gelmemektedirler. Zira bu konularda hem nitelik ve hem nitelik sahibinin olması gerekmektedir. Mastar kendi başına sadece nitelik anlamı vermektedir. O halde sıfat ve hal görevini üstlenemez.

Mastarın mefulünün mutlak olarak cümlede yer alması, onun mamul olarak, özel bir göreve sahip olduğuna delalet etmesi demektir. Mefulü mutlak olarak irabı üç değişik şekilde gelmektedir⁴⁵. Fiilini tekit eden, onun çeşidini bildiren ve onun sayısını belirten bölümleridir. Örneğin mutlak mastarların çeşitleri sırasıyla : ضَرَبْتُ ضَرْبًا شَدِيدًا، ضَرَبْتُ ضَرْبَيْنِ şeklinde gelmektedirler. Mefulü mutlak isimli görevi, sadece mastar, mastar anlamında gelen kelimeler veya bir şekilde mastarla ilişkisi olan kelimeler bu görevi yapmaktadır. Diğer bir deyişle mastar gramatikal başka görevleri, diğer isimlerle birlikte yaparken, bu şekilde meful olarak gelmesi kendisine ait bir özelliktir.

III. BELAĞAT İLMİNDE MASTAR

İsimler, somut ve soyut anlamlı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İsim kısmından olan mastar, devamlı olarak soyut anlama sahip olması

⁴⁴ el-Hudari, *Haşiyetu'l-Hudari*, c.1, s.184-185.

⁴⁵ Câmî, Abdurrahman, *Mulla Camî*, Salah Bilici Kitapevi, trs., s. 91-92.

gerekmektedir⁴⁶. Çünkü mastar herhangi bir eylemin oluşu anlamına gelmektedir. Bilindiği üzere hadise ve eylem ne olursa olsun, soyutken onun eseri somut bir durum alabilmektedir. Dolayısıyla mastarın mübteda veya haber oluşu şartı, ikisinde de soyut anlama sahip olmalarıdır. Aksi takdirde sahip olduğu kullanım hakkını terk etmiş olurlar. Böyle bir durumla karşı karşıya kalındığında, ya yanlış olarak değerlendirilir veya belaği bir incelik aranır. Örneğin; أَحْمَدُ نُصْرٌ / Ahmet Yardımdır. Anlamında gelmesi ile normal olarak birisinin somut değerinin de soyut olmasından dolayı yanlış olarak değerlendirilmektedir. Fakat edebi incelik göz önünde bulundurulunca, mübalağa söz konusudur. Dolayısıyla bu cümlenin öznesinin somut ve yüklemine de soyut olarak gelmesinde belaği bir incelik söz konusudur.

Diğer taraftan mastarın kendi fiiline tekit için geldiği de görülmektedir. Bu durumda gelen mastar fiilinin meydana gelişi dışında onun pekiştirilmiş olduğunu ve karşıdaki kişiye meydana gelen olayın ciddiyetini hatırlatmaktadır.

SONUÇ

Arapçada mastarın farklı bazı yapılarla sahip olduğunu; yerine göre kıyas denilebilecek bir yapıdayken, bazen de semaî olarak nitelendirilir. Bu da onun farklı bazı görüşlerle yorumlandığına sebebiyet vermiştir. Bunun yanında genelde sülasi mastarlarının semaî bir yapıya sahip olduğu gözlenmiştir. Rubaî, humasî ve sudasî fiillerin mastarları ise genel kabule göre kıyasla ortaya çıktıkları araştırılmıştır.

Basra ve Küfe ekolleri arasında meydana gelen ihtilafın farklı bazı temellere dayandırıldığı ve her ekollün kendine has mantıklı bazı delilleri ortaya konulmuştur. Küfelilerin ısrarla iddia ettikleri; fiilin mastarda amel yapmasından dolayı fiil asıl ve mastarın ondan türediği görüşünün yerinde olmadığını, ism-i failin normal isimlerde amel ettiği halde, yine de onun müştak ve tali durumdan kurtarmadığını ortaya konulmuştur.

Dilbilimcilerin lügate dayanan kaide ve kuralların büyük ekseriyetini Basra ve Küfe medreselerine dayandırması, onları sarf ve nahivde kaynak olarak göstermiştir. Bundan dolayı söz konusu bu iki ekolün mastar hakkında görüşlerinin ne olduğu ve nasıl bir mantığa sahip olduğunu karşılaştırmayla ortaya konulmuştur. Ayrıca mastarın sarf, nahiv ve belağat ilimlerine göre durumunu ele alarak verdiği anlamları ortaya konulmuştur. Ancak mastarın belağat ilmine göre fazla bir etkinliği olmadığı için, bazı incelikleri anlatılmıştır.

Mastarın nahivde iki ayrı pozisyonda geldiği; birisinde amel olup, kendine mamul isterken, diğerinde ise başka bir amile mamul olarak geldiği örneklerle verilmiştir. Aynı zaman bir mastarın değişik açılardan hem amel ve hem de mamul olarak gelmesi mümkün olduğu anlatılmıştır.

⁴⁶ Esmer, Râcî, *el-Mu'cem*, s. 372.

KAYNAKÇA

- Kahraman, Hayrettin ve Arkadaşları, *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâlî*, TDV, İstanbul, 2007.
- Akkârî, İn'am Fevval, *el-M'cemu'l-Mufasssal fi-Ulûmi'l-Belağe*, Dâru Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1996.
- Atiyye, Corci Şahin, *Sullemu'l-Lisan fi'l-Sarfî ve'n-Nahvi ve'l-Beyân*, Dâru'r-Reyhân, Beyrût, trs.
- Berde'î, Sadullah, *Hadâikü'd-Dekâik*, İsmet Matbaası İstanbul, 1969.
- Câmî, Abdurrahman, *Mulla Camî*, Salah Bilici Kitapevi, İstanbul, trs.
- Dakr, Abdülğani, *Mu'cemu'l-Kavâidi'l-Arabî fi'n-Nahvi ve's-Sarfî*, Darû'l-Kalem, Dımışk, 1993.
- Ebu'l-Bekâ, Muhibbuddin, Abdullah b.Hüseyn el-Abkerî, *el-Lubbab fi-İleli'l-Binai ve'l-İ'rab*, Dâru'l-Fikr, Dımışk, 1995.
- Enbârî, Abdurrahman Ebu'l-Berekat, *Esrarü'l-Arabiyye* (thk., Fahir Salih), Dâru'l-Cil, Beyrût, 1995.
- Esmer, Râcî, *el-Mu'cemü'l-Mufasssal fi-İlmi's-Sarfî* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1997.
- Hasan, Abbas, *en-Nahvu'l-Vafi*, Daru'l-Me'arif, Beyrût, trs.,
- Hindâvî, Abdülhamid Ahmed Yusuf, *el-İ'cazü'l-Sarfîyyü fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, el-Mektebtü'l-Asrî, Beyrût, 2002.
-, *Menâhicü'l-Sarfîyyîne fi'l-Asrî's-Sâlisi ve'r-Râbi'l-Hicri*, Dâru'l-Kalem, Dımışk, 1989.
-, *Şarh-u Şuzuri'z-Zeheb*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1994.
- Hudarî, Muhammed, *Haşiyetu'l-Hudari ala Şerhi b. Akil*, İntişarat-i İstiklal, Tahran, 1926.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Hasâis*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (thk., Abdülhamid Hindâvî), Beyrût, 2002.
- İbn Hişâm, Cemâluddîn Abdullah, *Evdeh'l-Mesâlik İlä Elfiyet-i İbn Mâlik*, el-Mektebetü'l-Asrî, Beyrût, 1996.
- İbn Mânzûr, *Lisanü'l-Arab*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beirut, trs.
- İbn Usfûr, Ali, *Şerhu'l-Cumel li'l-Zeccac*, Dâru'l-Marife, Beyrût, trs.
- Mutrâcî, Muhammed, *fi's-Sarfî ve Tatbikatihî*, Dâru'n-Nehdeti'l-Arabî, Beyrût, 2000.
- Racihi, Abdu, *er-Tatbîkû's-Sarfî*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabî, Beyrût, 2004.
- Saban, Muhammed b. Ali, *Haşiyetu's-Saban*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1997.
- Sıbevéyhî, *el-Kitab*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1999.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekir b. Muhammed, *el-Müzhir fi-Ulûmi'l-Luğeti ve Enva'iha* (thk., Muhammed Abdurrahim), Dâru'l-Fikr, Beyrût, 2005.
- Tehanevî, Muhammed b. Ali b. Ali b. Muhammed, *Keşşafu Istilahati'l-Funûn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2006.